

foto's Monica Wesseling

Het is nog pikkedonker als een man bij Castricum het duin in gaat. Met ferme pas loopt hij over een smal duinpaadje, steeds stoppend bij dunne stokken om daar iets omhoog te schuiven. Na een paar minuten arriveert hij bij een houten keet middenin het duin. Hij gaat naar binnen en vrijwel meteen breekt een kakofonie aan vogelgeluiden los. Tien minuten later arriveert er een tweede man; vogeltrekstation Castricum is klaar voor een nieuwe dag ringen!

— Monica Wesseling (journalist)

100 jaar vogelringen voor wetenschap en bescherming

Simpel ringetje ontrafelt vogelgeheimen

Boven: onderzoekers Arnold Wijker en Jan Visser op de uitkijk

Links: vrouwtje zwartkop

> HET IS EIND APRIL, de vogeltrek is in volle gang. Honderdduizenden zangvogels spoeden zich van zuid naar noord, velen langs kustlijn. Het zijn juist die vogels die Castricum probeert te vangen. De afgelopen dagen is het schitterend weer geweest – zon, droog en weinig wind- en is er al een enorm aantal vogels doorgekomen. Jan Visser en Arnold Wijker, zoals de twee mannen heten, verwachten vandaag een rustige trekdag met ‘niet meer’ dan enkele tientallen gevangen vogels. Buiten wordt het langzaam licht en het hemels concert van nachtegaal, zwartkop, roodborst en heggemus zwelt aan. Nog een snelle kop koffie en dan is het tijd de netten te controleren. In het pikkedonker heeft Visser namelijk de 23 mistnetten (gezaamenlijk 200 m) omhoog geschoven bedoeld om trekvogels te vangen. De vogels zien de dunne netten niet, vliegen er tegenaan en raken min of meer verstrikt. Elk half uur worden de netten gecontroleerd op vogels zodat deze nooit lang in hun benarde positie blijven. Wijker

blijft achter bij de slagnetten die voor de hut uitgelegd zijn. Deze zijn bedoeld om grotere vogels zoals rosse grutto's en groenpootruiters te vangen. Twee plastic rosse grutto's bij een minivijver voor de hut én de vogelkakofonie uit een luidspreker moet de vogels ertoe verleiden voor de hut te landen. Gebeurt dat, dan trekt Wijker de slagnetten dicht.

De ‘oogst’ op deze eerste ronde is nog bescheiden; vier vogels. Visser peutert met geduld en rust een nachtegaal, tuinfluiter en twee zwartkop-vrouwen uit de netten. Ze gaan gezamenlijk in een stoffen zakje met een plastic traliewerkje als bodem – “zo raakt het zakje niet vol poep” – en worden meegenomen naar de hut voor verdere verwerking.

Honderd jaar

De matineuze actie zal bij velen vreemd overkomen, maar het ‘beroep’ (vogels ringen is veelal vrijwilligerswerk) van vogels ringen is dit jaar precies een eeuw oud. Althans in Nederland.

Want op 24 mei 2011, twaalf jaar later dan zijn Deense collega- liet professor E. van Oort van het Rijksmuseum voor Natuurlijke Historie in Leiden de allereerste vogel ringen, te weten een spreekwoord. Hij pakte het meteen groots aan door iedereen in het veld te verzoeken vogel-nesten op te sporen en de dieren van een klein metaal ringetje te voorzien. Natuurstudie was populair in die tijd en al meteen hetzelfde jaar werden de eerste vogels teruggemeld. “En daarmee kon de grote ontdekkingstocht beginnen. Ringen maakt een vogel immers individueel herkenbaar en daarmee te volgen tijdens zijn leven”, zegt Henk van der Jeugd, hoofd Vogel-trekstation. Sinds 1931 zorgt het Vogel-trekstation voor de uitgifte van de ringen en het verzamelen van de terugmeldingen. Bovendien doet het instituut, onderdeel van het Nederlands Instituut voor Ecologie (NIOO), wetenschappelijk onderzoek. Van der Jeugd: “Zo kan ringen de basis zijn voor een betere bescherming.” De ontdekkingstocht kon beginnen en begon ook vrijwel meteen. Zo werd al in een van de eerste jaren onder meer duidelijk dat de roodborsten die hier in de winter verblijven, deels niet dezelfde zijn als die in de zomer en dat zanglijsters in het najaar naar Frankrijk gaan.

Nest

De eerste decennia werden alleen vogels op het nest geringd en kregen dus alleen broedvogels (zang- en weidevogels) een handelsmerk. Na de Tweede Wereldoorlog kwam ook het vogels vangen met slagnetten en mistnetten in zwang. Het aantal ringen en ringers steeg daardoor enorm. “Dat is nodig ook. Wil je een statistisch verantwoorde conclusie kunnen trekken uit ringgegevens, dan heb je behoorlijk veel terug-

meldingen nodig. Neem daarbij dat bij sommige soorten slechts een op de 10.000 ringen ooit wordt teruggemeld en het is duidelijk dat ring-onderzoek er een is van enorme getallen.” Sinds 1911 zijn 10,5 miljoen, nu aluminium, ringen uitgegeven. Zo’n 460 mensen (110 onderzoekers en 350 vrijwilligers) hebben een ringvergunning – alleen gediplomeerden mogen ringen- en brengen per jaar 270.000 ringen aan. Van alle ooit aangebrachte ringen worden er 75.000 teruggemeld: 70.000 van levend gevangen vogels, 5.000 van dood gevonden.

Op de kop

In Castricum is ondertussen in de hut de eerste vogel – een zwartkop – uit het zakje gehaald. Binnen een paar seconden heeft ze een ring en is de vleugellengte opgemeten. Vetgehalte en geslacht worden bekeken door de buikveertjes even weg te blazen en dan rest slechts het wege. Dat moet voor de vogel knap vervelend zijn want ze wordt daartoe even op de kop in een plastic buisje op een weegschaal gezet. Maar al met al is ze nog geen twee minuten in mensenhand geweest als Visser haar haar vrijheid weer teruggeeft. De nachtegaal die volgt heeft al een ring, zo blijkt als ze uit het zakje gepeuterd is. Visser voert het nummer in en concludeert “kijk, een eigen vogel. Hier geringd op 18 juli verleden jaar.” Ze wordt nog even snel gewogen – 21,2 gram- en weg is ze weer. De braamsluiper die volgt, heeft boven de snavel wat verharde veertjes, zo valt op. “Die heeft in het Middellandse Zeegebied overwinterd”, weet Wijker te constateren. “Die veertjes verharde door het foerageren op eucalyptusbomen.” Dan klinkt van buiten een groenpootruiter en zet Wijker snel de cd-track van groenpoo-

truitergeluiden op om de vogel te lokken. Na vijf minuten tevergeefs wachten verstomt de ‘namaak-groenpootruiter’ en gaat de algemene kakofonie-cd weer op.

Bescherming

De conclusie van de eucalyptusbomen is grappig maar niet direct nuttig voor de bescherming van vogels. Dat terwijl de aluminium ringetjes ongekende mogelijkheden voor beheer en bescherming leveren, zo legt Van der Jeugd uit. Zo kwamen de onderzoekers via de verschuiving in de datum van het ringen van jongen van zangvogels tot de ontdekking dat er problemen waren met de klimaatverandering. De timing van veel vogels klopt daardoor immers niet meer. Terugmeldingen uit de Sahel – vaak door trotse jagers!- bracht aan het licht dat ‘onze’ overwinterende vogels zich bij droogte in het zuiden van de Sahel concentreren en daarmee extra gevoelig zijn voor jacht. “Dan weet je dat je de beschermingsinspanningen en voorlichting daar moet concentreren”, concludeert Van der Jeugd. “Geringde boerenzwaluwen deden ontdekken dat vogels uit verschillende delen van Europa, in verschillende delen van Afrika overwinteren, geringde veldleeuweriken wezen uit dat juist een deel van die vogels in Nederland blijven. Belangrijke kennis want voor de bescherming van leeuweriken zul je dus aan akkerbeheer moeten doen zodat er ‘s winters voedsel is.”

Ringproject

Het ringproject Constant Effort Site dat sinds 1994 bestaat en een samenwerking is tussen SOVON Vogelonderzoek en het Vogel-trekstation biedt nog weer extra mogelijkheden. Op 45

Visser haalt het mistnet leeg

De ring wordt afgelezen en ingevoerd

plaatsen in Nederland worden gedurende het broedseizoen met mistnetten – van een half uur voor zonsopgang tot zes uur er na- twaalf keer broedvogels gevangen en geringd. Door terugvangsten de jaren erop (zangvogels zijn plaatstrouw) plus vangsten van juvenielen in hetzelfde jaar, krijgen de wetenschappers inzicht in overleving van de oudere vogels en reproductie. “Is de overleving gering, dan zul je je beschermingsacties moeten richten op de overwintering van de adulten, terwijl te geringe reproductie om een betere voedselvoorziening voor de jongen vraagt. Voor een beheerder zou dat laatste bijvoorbeeld kunnen betekenen dat hij voor meer insectenrijke ruige graslanden moet zorgen of een ander rietbeheer moet voeren”, legt Van der Jeugd uit.

Kleurringen

De kleine ringetjes hebben echter als enorm nadeel dat ze niet op afstand af te lezen zijn. Kleurringen bieden die mogelijkheid wel en ook die gaven vanaf de invoering enkele decennia geleden, meteen grootse ontdekkingen. Gekleurde lepelaars toonden onder meer dat hoogspanningsleidingen voor grote vogels dodelijk kunnen zijn: ze zien ze pas op het laatste moment, proberen te ontwijken waardoor veelal poten worden geamputeerd. En de kleurringen om kanoëtpoten deden Theunis Piersma – hoogleraar dierecologie- ontdekken dat de kanoëten die in najaar en winter in de Waddenzee foerageren, twee verschillende populaties zijn; een die in Siberië broedt en de Waddenzee voor het opvetten gebruikt en een die in IJsland broedt en hier overwintert. “Zulk onderzoek toont aan hoe belangrijk een goede bescherming van de Waddenzee is.”

Zender

Ringen, ringen, ringen; maar daar bleef en blijft het niet bij. In de jaren tachtig kreeg de eerste vogel, een kolgans, een zender omgehangen. Dat moet voor het dier geen pretje zijn geweest want het apparaat woog 60 gram en was zo groot als een forse, super-ouderwetse mobiele telefoon. Het ding gaf slechts een keer in de paar dagen een positie door die er ook nog eens tientallen kilometers naast kon zitten. Maar de techniek ontwikkelde zich razendsnel en biedt nu ongekende mogelijkheden, zo blijkt als Van der Jeugd op zijn computer een googlemap met stipjes laat zien. De stipjes zijn gezenderde brandganzen op de toendra. De zenders geven de bewegingsactiviteit driedimensionaal weer. ‘Een niet bewegend stipje duidt op een broed-geval.’

Hij belt met een Russische onderzoeker en even later is deze op weg naar de vogel. Meer kennis over brandganzen is ook voor Nederlandse natuurbeheerders en de overheid van groot belang. Het aantal broedgevallen hier neemt immers sterk toe net als de lengte van de overwinteringsperiode hier hetgeen natuurbeheerders en boeren voor problemen stelt. Bureau Waardenburg bekijkt met gezenderde visdiefjes en grote sterns het gebruik van de Voordelta. Gezenderde purperreigers gaven beheerders inzicht in het terreingebruik van de vogels en daarmee hun eisenpakket. “Voor de reigers bleken natte graslanden als foeragegebied belangrijk.”

Geo-locator

Onopgemerkt door veruit de meeste mensen leggen op dit moment honderden, zo niet

duizenden vogels hun ‘wereldreizen’ af en leven hun vogels leven. Nieuwste van het nieuwste zijn de geo-locators waarmee onder meer boerenzwaluwen en bonte vliegenvangers zijn uitgerust. De zenders, niet groter dan een overhemdsknoop en slechts 0,6 gram zwaar leggen het tijdstip van zonsopkomst en –ondergang vast. Als de vogel wordt teruggevangen kan de zender worden uitgelezen en wordt dus duidelijk wanneer de vogel zich waar bevond. Promovenda Janne Ouwehand aan de Rijksuniversiteit Groningen tracht zo, met in Ghana gezenderde dieren- te achterhalen hoe de vogels het tijdstip van vertrek bepalen. Bekend is dat de dieren door de klimaatverandering eigenlijk te laat in Nederland arriveren – ze missen de rupsenpiek- en elementaire wetenschap biedt wellicht mogelijkheden voor bescherming. Niet alleen voor de bonte vliegenvangers, maar voor alle trekvogels met klimaatproblemen. Het hoofd Vogeltrekstation: “Dat is cruciaal. Wetenschap is immers geen doel op zich. Bescherming, onder meer door een beter beheer: daar gaat het om!”

In Castricum zijn inmiddels 41 vogels uit de mistnetten geplukt en bekeken. Zestien ervan bleken al geringd te zijn, 25 kregen pas vandaag een numerieke identiteit. Er steekt zeewind op en de lucht wordt leger. De netten gaan dicht; de mannen naar huis.<

Monica Wesseling, mo.wesseling@planet.nl

De vogels worden ondersteboven in een plastic beker gewogen

